

Írta: Arató Domonkos – Csizmazia Sándor – Szabó Enikő

NEVELŐOTTHON-TÍPUSOK ÖSSZEHASONLÍTÓ VIZSGALATA²⁰

Bevezetés

A nevelőotthoni gondoskodás legmodernebb irányzata – a családi nevelés – Magyarországon ma két alapvető formában valósul meg. Az egyik változatot a hagyományos intézetekből leválasztással létrehozott, de egy épületben (esetleg egymás mellett álló épületekben), állandó kapcsolatban élő, úgynevezett telepszerű csoportok jelentik. A másik – egyre jobban terjedő – megvalósulási forma az önálló családi házakban működő, más csoportokkal csak szervezeti kapcsolatot tartó lakásotthon. A célok azonosak: az igazi családhoz minél hasonlóbb feltételeket biztosítani, önállóságra nevelni. A körülmények azonban gyökeresen eltérnek egymástól. Vajon egyformák-e a nevelési eredmények, és ha nem, miben tér el egymástól ez a két intézettípus? Kutatásunkkal erre a kérdésre kerestük a választ. A vizsgálat során szerzett tapasztalatok alapján -reményeink szerint – könnyebben értékelhetjük, elemezhetjük majd a magyar nevelőotthoni rendszerben lezajló aktuális változásokat.

Sokféle szempont alapján, sokféle szemszögből lehetne megvizsgálni a felvetett kérdést. Az objektív körülmények számbavétele, az intézetben dolgozó pedagógusok véleményének megismerése vagy az otthonokban nevelkedő gyerekek közérzetének, viszonyulásainak felmérése egyaránt gazdag kutatási területté válhat. Az alábbiakban ismertetett vizsgálat, bár az első két szempontot is igyekezett érvényesíteni, elsősorban mégis a harmadik témakörre fókuszált. A témakörválasztás oka egyrészt az a tény, hogy a gyerekek azok, akik a gyermekvédelmi rendszer változásait leginkább bőrükön érzik, másrészt az az egyre nyilvánvalóbbá váló tapasztalat, hogy a gyermek igyekszik befolyásolni mindazt, ami vele történik, s viselkedésével, sajátos személyiségével átformálja a világot, amelyben él.

A kutatás során felvetődő kérdések megválaszolásához, a kapott eredmények megértéséhez nagymértékben hozzásegített bennünket a magyarországi gyermekvédelem történetének áttekintése (Herczog 1997, Hanák 1992, Dobos 1993) és a családi neveléssel foglalkozó hazai (Kézy & Kézyné 1987, Németh 1989, Arató 1998, Lehoczky 1984, Szügyi 1994, Prokai 1998, Vidra Szabó 2000) és külföldi (Murphy 1998, Wilson és Conroy 1999) tanulmányok megismerése.

A vizsgálat módszertanának megalkotásához leginkább a rokon területeken fellelhető, témánkhoz közvetlenül nem kapcsolódó, de eszközeikben nagyon hasonló kutatások tapasztalatait használtuk fel. Ilyen rokon területek voltak a gyerekek képe, véleménye iskolájukról (Kósáné 1998, Szekszárdi 1994, Schüttler 1998); gyerekek elégedettsége saját életükkel (az életminőség-kutatások: Kozéki 1993, Schuessler és Fisher 1985); az otthonhoz való kötődés vizsgálata (Giuliani, Feldman 1993).

Vizsgálatunk egy nagyobb kutatás része. A kutatást Csáky László, a főtí Károlyi István Gyermekközpont igazgatója kezdeményezte. A vizsgálatot hárman végeztük, mind a hárman a Gyermekközpont munkatársai vagyunk. A teljes kutatás célja a Magyarországon jelenleg létező három intézettípus összehasonlítása. A fejezet elején már említett két típus mellett a

²⁰ A címet nem változtattuk meg, de fel kell hívunk a figyelmet arra, hogy a „nevelőotthon” elnevezés nem használatos ma már. (a szerk.)

harmadik a hagyományos, kollégiumszerű intézet. Ennek bevonása az összehasonlításba még további munkát igényel.

A vizsgálat hipotézisei, módszertana²¹

A hipotézisek háttere

Kutatásunk fő kérdése tehát a következő: mik a lényegi, nevelési eredmény- és légkörbeli különbségek az új gyermekvédelmi irányzat, a családias nevelés két megvalósulási formája (a telepszerűen elhelyezkedő csoportok és az egy-egy faluba kihelyezett, önálló lakásotthonok) között.

A kilencvenes évek elején – az elsők között – a Fóti Gyermekvárosban (ma Károlyi István Gyermekközpont) indult meg a nevelőotthon átalakítása. A fokozatos módszertani változásokat a gyerekek számának radikális csökkenése, kor és nem szempontjából heterogén csoportok kialakítása, a belső iskolák felszámolása vagy megnyitása a nem állami gondozott gyermekek számára, a csoportok önálló gazdálkodásának és bizonyos mértékben autonóm életének biztosítása jellemezte. A kilencvenes évek közepén a Gyermekközpont újabb kísérletbe fogott. Két gyerekcsoportot nevelőikkel együtt kiköltöztetett a szomszédos Mogyoródra, egy önálló családi házba. A kísérlet sikere után hamarosan egész sor ilyen kihelyezett lakásotthon létesült. Ezekben az otthonokban, a mogyoródival ellentétben, újonnan bekerült gyerekeket helyeztek el, s helybéli (az adott faluban élő) pedagógusokat alkalmaztak melléjük nevelőknek.

A változások természetesen sok feszültséggel jártak, s járnak ma is. Az átalakulás történetét a sikerek és a kudarcok egyaránt jellemzik. A két rendszer párhuzamos működése, a kettő között óhatatlanul megjelenő rivalizáció folyamatosan felszínen tartja a (természetesen túlzottan leegyszerűsített) kérdést: melyik a jobb, melyik a követendőbb megoldás.

A Gyermekközpont falai között jelenleg 10 csoportban kb. százötven 3 és 18 év közötti gyermek él. A csoportok a Károlyi kastély parkjának területén egy-egy elkülönített épületben vagy épületrészben vannak elhelyezve. Önállóan gazdálkodnak, maguknak főznek, vásárolnak, az életüket alakító szabályok egy részét is maguk határozzák meg önmaguk számára. Szervezetileg azonban összetartoznak, közös felső vezetőik gazdaságilag és pedagógiailag egyaránt gyakran ellenőrzik őket, az informális kapcsolatok hálózata a csoportok között (mind a gyerekek, mind a felnőttek szempontjából) sűrű és szoros. A csoportok élén öt ember áll: egy vezető nevelő, három gyermekfelügyelő és egy éjszakai gondozó.

A kihelyezett lakásotthonok közös jellemzője, hogy a gyerekek egy-egy kertes, családi házban laknak, amelyet az intézet vásárolt meg számukra, nevelőik pedig az adott faluban élő, helybéli felnőttek. Egyéb jellemzőikben a csoportok sokszor eltérnek egymástól. Legfeltűnőbbek a létszámbeli különbségek: a gyerekek száma kettőtől 15 főig változik. Ennek megfelelő a velük foglalkozó felnőttek száma (a legkevesebb kettő, a legtöbb hat fő). A vezető nevelők között van, aki csak ezzel foglalkozik, van aki más állást is vállal (pl. tanár a helyi iskolában).

Munkánk során a nevelőkkel és a gyerekekkel beszélgetve sokszor éreztük, hogy a kihelyezett lakásotthonok valami olyan többletet nyújtanak a bennük élő gyerekek számára,

²¹ A vizsgálat teljes dokumentációja (a kitöltött kérdőívek, statisztikai file-ok stb.) megtalálható a Károlyi István Gyermekközpontban (Fót, 2153 Vörösmarty tér 2.).

amit a főtí csoportok nem tudnak megadni. A természet közelsége, a falu szilárd, átlátható és (szerencsés esetben) támogató szociális háttere, hagyományai, a saját kert és az abban végzett munka, a nevelők és neveltek nagyfokú egymásra utaltsága mind olyan tényezők, amik feltételezésünk szerint kedvezően hatnak a nevelők munkájának eredményességére. Kutatásunk során ezt a tapasztalatot próbáltuk meg a szakirodalomban talált adatokkal egybevetve egyértelműen megfogalmazott és vizsgálható hipotézisekké formálni.

Hipotézisek

I. hipotézis: a kihelyezett otthonok látogatása során szerzett tapasztalatok és a szakirodalomban talált meglátások (Vidra Szabó 2000) alapján feltételeztük, hogy az önálló, kihelyezett lakásotthonokban élő gyerekeknek jobb a közérzetük, elégedettebbek csoportjukkal (1. részhipotézis), és általában több örömük van az életben (2. részhipotézis).

II. hipotézis: az önálló lakásotthonokban élő gyerekek és nevelőik egymásra utaltsága, a csoport elszigeteltsége más hasonló csoportoktól, a külső (nem nevelőotthoni) környezet mindennapos, közvetlen jelenléte mind új stílusú, tartalmasabb emberi kapcsolatok létrejöttét sürgetik. Ezért feltételeztük, hogy a kihelyezett, önálló lakásotthonokban élő gyerekek emberi viszonyrendszere gazdagabb, kapcsolataik pozitívabbak, mint az egymás mellett, telepszerűen elhelyezkedő csoportokban élő társaiknak, s ez megnyilvánul mind a nevelőkkel (1. részhipotézis), mind a csoporttársaikkal (2. részhipotézis), mind a gyermekotthonon kívüli személyekkel (3. részhipotézis) fenntartott kapcsolataikban egyaránt.

III. hipotézis: a legfeltűnőbb, meghatározó különbség a vizsgálatban szereplő két minta között a lakóhely, az elhelyezés milyensége. A főtí gyerekek egyforma szerkezetű, a régi, kollégiumi rendszer számára felépített, abból átalakított csoportokban laknak, egy nagy, közös park területén. A kihelyezett otthonokban élők magánszemélyektől megvásárolt családi házakban élnek, melyekhez közepes méretű, saját kert tartozik. Könnyen felállítható hát a hipotézis, hogy a kihelyezett csoportokban élő gyerekek jobban kötődnek közvetlen élőhelyükhöz (1. részhipotézis), szívesebben dolgoznak benne és érte (2. részhipotézis), illetve kényelmesebbnek találják azt (3. részhipotézis).

IV. hipotézis: az előző hipotézisekben említett különbségek és összefüggések alapján azt is feltételeztük, hogy a kihelyezett, önálló lakásotthonokban több a lehetőség a gyerekek számára szükséges autonómia biztosítására. A jobb kapcsolat a nevelőkkel, a nagyobb fokú bizalom lehetővé teszi, hogy a növendékek beleszólhassanak az őket érintő kérdésekbe, döntésekbe (1. részhipotézis). Az otthont körülvevő világgal (a faluval) szorosabb kapcsolatot kialakítva könnyebben megtanulják az önmagukról való gondoskodás technikáit (2. részhipotézis). Nagyobb lesz az igényük, hogy saját sorsukat, az azt befolyásoló folyamatokat megismerjék (3. részhipotézis). S végül a személyesebb, családiasabb elhelyezés több lehetőséget ad a magánélet, az intim szféra megteremtésére (4. részhipotézis).

A vizsgálat kutatás-módszertani nehézségei

Nem találtunk a gyermekvédelemhez kapcsolódó szakirodalomban olyan kutatást, amely a jelen vizsgálathoz hasonlóan valamilyen intézetet a benne élő gyermekek szemszögéből vizsgálta meg. Ezért módszerünket és eszközünket – a rokon területek tapasztalatainak felhasználásával – magunk alkottuk meg, ezzel sok veszélyt és buktatót vállalva fel. Két igen fontos módszertani kérdést is meg kellett fontolnunk.

Az egyik nehézségünk a következő volt: a kapott eredmények értelmezésénél figyelembe kellett vennünk, hogy a két összehasonlítandó minta jellemzői sok tekintetben eltérnek egymástól. A gyerekek elhelyezése természetesen nem a véletlen függvénye, az életkor, a személyiségjegyek nagymértékben befolyásolták, ki melyik otthontípusba került.

A másik kérdés a vizsgálati eszközre vonatkozott. A jelenlegi kutatás eszközüül a kérdőíves módszert, s annak számszerű elemzését választottuk, tudva azt is, hogy ezzel sok olyan összefüggés nem kerül a felszínre, amit kevesebb személlyel ugyan, de mélyebb, tartalmasabb interjúk segítségével megismerhettünk volna. Munkánk egyik lehetséges folytatása ezért valószínűleg egy – ugyanezzel a témával foglalkozó – fenomenológiai kutatás lenne.

A vizsgálati eszköz

A vizsgálati eszközünk egy 55 állítást (tételt) tartalmazó kérdőív volt. Az állítások (tételek) többsége a négy hipotézis valamelyikéhez kapcsolódott (azokhoz a témakörökhöz, amelyek szerintünk az állami gondozásban élő gyermekek kapcsolatát, a körülöttük élő emberekhez és önmagukhoz való viszonyulását leginkább jellemzik, s így a legtöbb érzelmet, feszültséget hordozzák magukban). A kérdőívben megfogalmazott állítások (tételek) mindegyikéről a vizsgálati személyeknek el kellett dönteniük, mennyire értenek vele egyet, egyetértésük mértékét egy ötfokozatú számskálán kellett jelölniük.

A kérdőívet a nevelőotthonokkal foglalkozó szakirodalom, saját tapasztalataink és a rokon területeken folyó vizsgálatok számára alkotott kérdőívek alapján állítottuk össze, és egy elővizsgálat segítségével ellenőriztük és módosítottuk azt.

A gyerekektől kapott szubjektív válaszok kiegészítésére készítettünk egy párhuzamos kérdőívet a velük foglalkozó felnőttek számára is.

A vizsgált minta

A vizsgálatban a Fóti Károlyi István Gyermekközpontban és kihelyezett csoportjaiban élő összes 10 és 18 év közötti gyermek részt vett. Közülük 56 főt (25 fiú, 31 lány, átlagéletkor 14,9 év), 29 a kihelyezett otthonokban élő (21 fiú, 8 lány, átlagéletkoruk 13,0 év). A két csoport között a fiú – lány létszámarány és az életkor tekintetében egyaránt 1%-os szignifikancia szinten különbség mutatkozott, ezért a két minta összehasonlítását egy minden szempontból korrigált, a párhuzamos mintához illesztett főtípi rész minta segítségével végeztük el.

A nevelők számára készített kérdőívet Foton nyolc és a külső otthonokban dolgozó hét felnőtt töltötte ki.

Az eredmények ismertetése és elemzése

A két minta összehasonlítása a nevelőktől kapott jellemzés alapján

A nevelőknek szánt kérdőív segítségével igyekeztünk a két összehasonlított mintáról minél több háttér-információt begyűjteni. Rákérdeztünk minden olyan – számszerűen megítélhető -adatra, amelyet a szakirodalom vagy saját tapasztalataink alapján fontosnak találtunk. A feltett kérdéseket és a kapott válaszokat mutatja meg az 1. táblázat.

A főtípi csoportokban élő gyerekeknél a deviancia minden (általunk vizsgált) formája gyakrabban jelenik meg. Szignifikánsan több lopás és rendőrségi ügy fordult már elő, és

szignifikánsan magasabb a dohányzók száma, mint a kihelyezett csoportokban. Ugyanilyen irányú, csak tendencijellegű a különbség a szökések, és a kábítószer kipróbálása tekintetében. Nagyon fontos hangsúlyozni, hogy az eltérések mögött álló okokat nem lehet egyszerűen a két nevelőotthon-típus számlájára írni. Bizonyos, hogy a háttérben több ok együttes hatása is meghúzódik, ezek hierarchiáját, erejét csak további alapos vizsgálatok után lehetne világosabban látni. Ugyanígy több tényező határozza meg azt a különbséget is, hogy az önálló, falusi lakásotthonokban élő gyerekek közül szignifikánsan többen járnak hittanóra és templomba, mint a fóti csoportok tagjai közül. Az okok összetettek és nehezen láthatók, ugyanakkor mind a deviáns, mind a vallásos tapasztalatok és élmények képesek olyan ható tényezőkké válni, amelyek a gyerekek attitűdjeit, szubjektív vélekedéseit jelentős mértékben befolyásolják.

A két minta összehasonlítása a gyerekek által adott válaszok alapján

A nevelők által leírt különbségek megismerése után nézzük, milyen eltérés fedezhető fel a két gyerekcsoport között az életüket leginkább befolyásoló tényezőkről alkotott véleményük tekintetében. Az egyes igazolt állítások után zárójelben feltüntettük, hogy az eredmény egy hipotézis, egy részhipotézis, vagy a kérdőív valamelyik tételének statisztikai összehasonlításából származik-e. Az egy témakörhöz tartozó állításokból összevont mutatók közötti különbségeket és a különbség statisztikai erejét mutatja meg a 2. táblázat.

Az első hipotézishez kapcsolódó eredmények statisztikai vizsgálatával sikerült kimutatni, hogy a kihelyezett csoportokban élő gyerekek szignifikánsan elégedettebbek életükkel, helyzetükkel és az őket befogadó csoporttal (I. hip.). A hipotézis tehát igazolódott. Különösen erős volt ez a különbség az otthont jelentő közösséggel, a csoporttal kapcsolatos elégedettségüket illetően (I. hip./1. részhip.). Az önálló lakásotthonokban a gyerekek nagyobb biztonságban érzik magukat (15. tétel), és úgy látják, fontosabbak a csoport többi tagja számára (25. tétel). Ez megnyugtató tapasztalat, hiszen Wilson és Conroy kutatásai arra mutattak rá, hogy a nevelőotthonokban ezen a téren komoly problémák mutatkoznak (Wilson és Conroy 1999). A biztonságérzet, saját fontosságának tudata nagyon sokat segíthet abban a gyermeknek, hogy a közösségben jól érezze magát, beilleszkedjen, és képességeit optimálisan kibontakoztathassa (Schüttler 1998).

1. táblázat: A két minta között – a nevelők válasza alapján – feltárt különbségek. (Az első sor kivételével a számok százalékban értendők.)

Tételek	Fóti minta	Kihely. minta	Szignifikancia
Hány gyerek van összesen a csoportban?	8,75	8,00	-
Hány olyan gyerek van a csoportban, akinél már előfordult, hogy ellopott valamilyen komolyabb értékű dolgot?	10,75	1,57	0,05
Hány gyerek volt már szökésben (hosszabb ideig, bejelentve)?	3,87	0	0,10
Hány gyereknél fordult már elő súlyos deviáns magatartás (rendőrségi ügy)?	8,88	1,57	0,05
Hány gyerekről feltételezi, hogy próbált már ki kábítószer (pl. szipuzást)?	20,56	3,43	0,10
Hányan dohányoznak a csoportban?	40,69	8,14	0,01
Hány gyerek bepisilős?	5,13	5,86	-
Hány gyerek jár hittanra?	16,38	60,14	0,01
Hány gyerek jár rendszeresen templomba?	5,13	51,00	0,01
Hány gyerek tartozik valamelyik etnikumhoz?	27,25	25,71	-

Hány gyerek jár hetente 5 alkalommal valamilyen szakkörre (szakkörökre)?	0	0	-
Hány gyerek jár hetente 4 alkalommal valamilyen szakkörre (szakkörökre)?	0	0	-
Hány gyerek jár hetente 3 alkalommal valamilyen szakkörre (szakkörökre)?	12,44	7,14	-
Hány gyerek jár hetente 2 alkalommal valamilyen szakkörre (szakkörökre)?	19,06	21,29	-
Hány gyerek jár hetente 1 alkalommal valamilyen szakkörre?	13,00	25,57	-
Hány gyerek olvas könyvet a szabadidejében kedvtelésből?	13,50	26,29	-
Hány gyerek olvas valamilyen újságot a szabadidejében?	34,00	25,29	-
Hány gyerek játszik számítógépen a szabadidejében?		46,56	58,00-
Hány gyerek használja a számítógépet játékon kívüli tevékenységre (rajzol, ír, programoz) a szabadidejében?	12,31	14,29	-

2. táblázat: A két minta között – a gyerekek válaszai alapján – feltárt különbségek.

Tételek	Fóti minta	Kihely. minta	Szignifikancia
I. hipotézis: Közérzet	3,37	3,80	0,05
I/1. részhipotézis: Közérzet a csoportban	3,50	4,01	0,01
I/2. részhipotézis: Az étellel való elégedettség	3,24	3,50	-
II. hipotézis: Kapcsolat		3,43	3,82 0,01
II/1. részhipotézis: Kapcsolat a nevelőkkel	3,32	3,96	0,01
II/2. részhipotézis: Kapcsolat a csoporttársakkal	3,20	3,26	-
II/3. részhipotézis: Külső kapcsolatok	3,71	3,96	-
III. hipotézis: Kötődése az otthonhoz	3,42	4,06	0,01
III/1. részhipotézis: Kötődés az épülethez	3,43	3,78	-
III/2. részhipotézis: Kötődés az otthonnal kapcsolatos tevékenységekhez	3,03	3,86	0,01
III/3. részhipotézis: A kényelem megítélése	3,79	4,55	0,01
IV. hipotézis: Autonómia	3,68	3,85	-
IV/1. részhipotézis: A gyerekek lehetőségéről, hogy beleszóljanak saját életükbe	3,14	3,60	0,05
IV/2. részhipotézis: A gyerekek gondoskodása önmagukról	4,02	3,59	0,05
IV/3. részhipotézis: A gyerekek ismerete saját sorsuk alakulásáról	4,02	4,28	-
IV/4. részhipotézis: A magánterület, magánélet lehetőségének biztosítása	3,57	3,93	0,10

A besorolás 1-től 5-ig, ahol 1 a legkevésbé jó, 5 a legjobb.

A második hipotézis statisztikai vizsgálatakor bebizonyosodott, hogy az önálló lakásotthonokban élő gyerekek kapcsolatrendszere szignifikánsan gazdagabb, viszonyulásaik pozitívabbak, mint Foton élő társaiknak (II. hip.). A legerősebben ez a különbség a gyerekekkel foglalkozó felnőttekre vonatkozóan jelent meg (II. hip/1. részhip.). A kihelyezett csoportokban élő gyerekek közül szignifikánsan többen érzik úgy, hogy nevelőik kedvesek (49. tétel), és sokszor beszélgetnek velük (10. tétel). Ez a felnőttekkel kialakított jó kapcsolat a szakirodalom szerint kedvezően hat az egész csoport légkörére, a kölcsönös bizalmi viszony kialakulása csökkenti a konfliktusok előfordulási valószínűségét, és pozitívan befolyásolja a gyerekek önértékelését (Jürgen van Buer és mtsai 1994 idézi Kósáné 1998). A kapott eredmény, hogy az önálló lakásotthonokban jobb felnőtt-gyerek kapcsolat alakulhat ki, egybevág Vidra Szabó Ferenc tapasztalataival, amelyek szerint a családi csoportokban a pedagógusok munkája megváltozik, jobban megéreződik a felnőtt-

gyerek kapcsolatok súlya, nagyobb ráfigyelés, szorosabb érzelmi kötődés alakul ki (Vidra Szabó 2000).

Előzetes várakozásainkkal teljesen egyezett az az eredmény is, hogy a kihelyezett csoportokban élő gyerekeknek szignifikánsan több barátja van a gyermekotthonon kívül (50. tétel). A főtí gyerekekkel ellentétben, akik a többi csoportban könnyen találhatnak maguknak velük egyidős társakat, az önálló lakásotthonokban nevelkedők azonos életkorú barátot csak a falubeliek közül választhatnak. Ez a szerencsés „kényszer” szélesíti látókörüket, hiszen barátaikon keresztül igazi, működő családokat is megismerhetnek.

A harmadik hipotézis igazolására szolgáló tételeken és mutatókon végzett statisztikai próbák igazolták, hogy a kihelyezett csoportokban élő gyerekek szignifikánsan jobban kötődnek otthonukhoz, ahhoz a tárgyi környezethez, amelyben élnek (III. hip.), így ezt a hipotézist is sikerült bebizonyítani. A külső otthonok lakói tendenciaszerűen ($p(0,10)$) szívesebben tartózkodnak szabadidejükben a lakásotthonban (1. tétel), jobban szeretnek dolgozni érte (elsősorban a ház körül) (12. tétel), csoportjukat kényelmesebbnek találják (III. hip./3. részhip.). Ezek a fontos mutatók, melyeket az otthonhoz való kötődés szakirodalmá is megemlít (Giuliani and Feldman 1993) azt mutatják, hogy a kihelyezett lakásotthonokban könnyebben alakul ki az a pozitív kötődés, esetleg erős elkötelezettség, ami a családban élő gyerekek esetén olyan természetes módon jelenik meg közvetlen élőhelyük iránt. Bizonyos, hogy az eredmények alakulását befolyásolta az a szomorú tény, hogy a Gyermekközpontban az elmúlt években végrehajtott szerkezetváltások során a gyerekek nagy része többször (akár háromszor is!) épületet vagy csoportot váltott. A kihelyezett otthonokat ezzel szemben – szerencsére – a viszonylagos stabilitás jellemzi. Nem szabad persze elfeledkezni arról sem, hogy a főtí épületek az objektív szempontok alapján is kényelmetlenebbnek tűnnek. Érdekes, hogy a nevelők véleménye ezzel éppen ellentétes volt, a főtí nevelők találták tendenciaszerűen kényelmesebbnek csoportjukat. Sokféle oka lehet ennek. Elképzelhető, hogy a kihelyezett csoportokban dolgozó, a nevelői pályára nemrég lépett, a meglévő állapotokat nem feltétlenül elfogadó, újítani akaró felnőttek nagyobb igényekkel lépnek fel a gyerekek lakókörnyezetével szemben, mint a Foton dolgozók, akik az utóbbi hónapok felújításai után valamelyest tényleg jobb állapotban levő helyiségekben dolgozhatnak.

A negyedik hipotézis statisztikai vizsgálata nem mutatott egyértelmű képet. Az egyes részmutatókon végrehajtott összehasonlítások egymással ellentétes eredményeket hoztak. Az önálló lakásotthonokban élő gyerekek közül szignifikánsan többen érzik úgy, hogy beleszólhatnak az őket érintő döntésekbe, saját életük alakulásába (IV. hip./1. részhip.). Tendenciaszerűen kevésbé gondolják, hogy mindenben a felnőttek döntenek (30. tétel), és inkább vélik úgy, hogy a nevelőket érdekli, mi a véleményük (33. tétel). Szignifikánsan többen vannak meggyőződve arról, hogy a nevelők tájékoztatják őket a velük kapcsolatos dolgokról (55. tétel). Ezek az eredmények kölcsönös kapcsolatban lehetnek a második hipotézisnél ismertetett adattal, amely szerint a kihelyezett lakásotthonokban élő gyerekeknek jobb a kapcsolatuk nevelőikkel. A nagyobb odafigyelés, a gyerekek bevonása a döntési folyamatokba ugyanis javítja, szorosabbá teszi a gyerekek és a felnőttek közötti kapcsolatot, ami aztán tovább növeli az egymás iránti bizalmat.

A várttal épp ellentétes eredményt hozott az a mutató, amely a gyerekek önmagukról való gondoskodásáról adott számot (IV. hip./2. részhip.). A főtí gyerekek szignifikánsan inkább érzik úgy, hogy nevelőik bevonják őket az önmagukról való gondoskodás különböző formáiba. Tendenciaszerűen többen értenek egyet azzal, hogy ők is részt vesznek az étel elkészítésében (21. tétel), és szignifikánsan többen állítják, hogy ők is elmennek bevásárolni a felnőttekkel (24. tétel). Jól kiegészíti az elmondottakat a nevelők véleménye. A Foton dolgozók szignifikánsan gyakoribbnak tartják azt, hogy a gyerek maga választja ki, milyen

ruhát vásároljanak a számára. Az önállóságra nevelést a szakirodalom a családi nevelés egyik legfontosabb feladatának tartja (Szügyi 1994), (Prokai 1998). Fontos lenne tudni, valóban nehezebben megy-e ez a kihelyezett otthonok esetén, vagy csak a gyerekek élik meg ezt kevésbé fontosnak. Mindkét esetben tenni kellene azért, hogy ez a nélkülözhetetlen funkció méltó helyére kerüljön.

Még egy különbség mutatkozott a két minta között, mégpedig az intimitás lehetőségének tekintetében. Az önálló lakóotthonokban tendenciaszerűen inkább megvan a mód a magánélet biztosítására (IV. hip./4. részhip.), kevesebb a lopás (43. tétel) (ez egybevág a nevelők által szolgáltatott adatokkal), és a gyerekek közül szignifikánsan többen érzik úgy, hogy a nevelők tiszteletben tartják személyes holmijaikat (51. tétel). A magánélet a hagyományos kollégiumi típusú nevelőotthonban szinte teljesen lehetetlen volt. Ehhez képest mindkét családi otthontípusban nagy előrelépés tapasztalható. Úgy tűnik azonban, hogy a kihelyezett otthonokban kialakuló jobb gyerek – felnőtt kapcsolat, mélyebb bizalom ezen a téren is nagyobb lehetőségeket biztosít a növendékek számára.

A szignifikáns különbségek, statisztikailag jelentős eltérések ismertetése után felmerül egy alapvető kérdés. Kire vonatkoztathatjuk ezeket az eredményeket, milyen széles körre terjeszthetjük ki megállapításainkat? Vizsgálati mintánkat egy konkrét intézetből – a Fóti Gyermekközpontból és kihelyezett csoportjaiból – választottuk ki, így az a magyar nevelőotthoni rendszert reprezentáló mintának nemigen tekinthető. A szignifikáns eredmények elsősorban azt jelentik, hogy a két minta véleménye között feltárt különbségek valóban léteznek, háttérükben nem csupán véletlen tényezők állnak. Ugyanakkor fontos megemlíteni azt a tényt is, hogy a két minta sok szempontból hasonlóbb egymáshoz, mintha a két nevelőotthon-típust képviselő gyerekeket sok intézményből, véletlenszerűen választottuk volna ki. A fóti hagyományok, a hosszú évek során kialakult pedagógiai módszerek, tapasztalatok, működésmódok nemcsak a Gyermekközpontban érvényesülnek, átszármaztak azok a kihelyezett csoportokba is. Az azonos szervezetbe, hierarchiába tartozás, a közös szakellátottság is hasonló feltételeket kínál az összes csoport számára. Így a különbségek okait keresve ezeket a tényezőket többé-kevésbé kizárhatjuk, s feltételezhetjük, hogy eredményeink korlátozott mértékben ugyan, mégis általánosíthatók, a két nevelőotthon-típus eltérő működéséről árulnak el valamit.

További kutatások

A vizsgálat folytatásába szeretnénk bevonni egy harmadik otthontípust, a hagyományos kollégiumi jellegű intézetet. Ezzel az összehasonlítással tisztább képet kaphatnánk arról, mik a családi jellegű nevelőotthonok előnyei, s vajon ezek az előnyök milyen feltételek között nyilvánulnak meg a legjobban.

Érdekes lenne bővíteni az egy intézettípuson belüli csoportok, nevelőotthonok számát. Ha a vizsgálatot más családi nevelésű, de telepszerűen elhelyezkedő, vagy más nagyobb nevelőintézetek irányítása alatt létrejött kihelyezett csoportokban is megismételhetnénk, kiderülne a kapott eredmények általánosíthatóságának mértéke.

A kutatás legfontosabb kiegészítése egy ugyanezen témával foglalkozó kvalitatív vizsgálat lenne. Módszerének egy hasonló kérdéseket felvető, de nyílt, strukturálatlan, vagy lazán strukturált interjú lehetne elképzelni. A kapott válaszok tartalomelemzése alapján sokkal közelebb kerülhetnénk a jelen kutatás által feltárt folyamatok, összefüggések mögöttes hátterének megértéséhez.

Összefoglalás

A négy hipotézisből tehát hármat teljes mértékben, egyet részben igazoltak a statisztikai elemzések. Kutatásunk eredményei alapján egyetértünk azokkal a szakemberekkel, akik az önálló, kis létszámú (egy csoportból álló) családi nevelőotthonok mellett érvelnek. Az általunk vizsgált két nevelőotthon-típus közül is inkább ebben kötődnek a gyermekek erősebben, pozitívabban fizikai és szociális környezetükhöz. A más minőségű kapcsolatrendszer legfőbb hajtóerejének – a szakirodalommal összhangban – mi is a harmonikusabb, bizalomban gazdagabb gyermek – nevelő kapcsolatot találtuk. Eredményeink azokat a véleményeket támasztják alá, amelyek szerint a nevelőotthoni rendszer jelenlegi átalakulása a gyermekek érdekét szolgáló folyamat. Ha megteremtik a szükséges anyagi és szakmai feltételeket, az önálló egységként működő családi lakásotthonok számának növekedése közelebb hozhatja a családjukból kikerült gyerekek számára a boldogabb gyermekkor és a felnőtt életre való felkészülés reálisabb lehetőségét.